

Каспийските перспективи на Южния газов коридор на ЕС

Д-р Пламен ДИМИТРОВ*

- **Газовият потенциал на Каспийския регион**

Идеята за Южния газов коридор на ЕС възникна през първото десетилетие на нашия век. Целта бе европейските държави да започнат да получават газ от Каспийския регион и евентуално от Близкия изток и така да намалят зависимостта си от Gazprom. Диверсификацията на доставките би донесла повече сигурност и по-силни позиции при договарянето на цената за руския газ.

Теоретично каспийските държави биха могли да бъдат източник на газ за Европа. В петте държави с излаз на Каспийско море са концентрирани близо половината от световните газови запаси.

Таблица 1. Запаси и добив на природен газ в каспийските държави през 2014 г.

	Русия	Иран	Туркменистан	Азербайджан	Казахстан
Запаси, в трлн. куб. м	32,6	34	17,7	1,2	1,5
Добив, в млрд. куб. м	578,7	172,6	69,3	16,9	19,3

Източник: BP Statistical Review of World Energy, June 2015. Natural gas, p. 20; 22.

<http://www.bp.com/content/dam/bp/pdf/energy-economics/statistical-review-2015/bp-statistical-review-of-world-energy-2015-full-report.pdf>

Повечето от проектите, които първоначално влизаха в Южния газов коридор, включително най-големия - Nabucco, се провалиха поради липса на достатъчно суровина за храненето им. Иран не можеше да доставя газ за Европа поради обръча на икономическите санкции, наложени на Техеран. Газът от Туркменистан и Казахстан нямаше как да бъде прехвърлен към Европа поради липсата на

тръбопроводна връзка между източния и западния бряг на Каспийско море. Най-много спекулации има около потенциалните доставки на катарски газ. Една от най-упоритите, но и най-наивни теории на конспирацията гласи, че войната в Сирия се води заради някакъв митичен газопровод, който щял да пренася газ от Катар към Европа. Истината е, че подобен газопровод няма да бъде рентабилен от икономическа гледна точка. Ако прибавим и гигантския геополитически риск, свързан с потенциалния маршрут на преносното съоръжение, то става ясно че Катар ще продължи да се придържа към печелившата стратегия да изнася своя газ във втечен вид с танкери.

- **Перспективите пред азербайджанското находище Shah Deniz-2**

Към 2010-2011 г. стана ясно, че Южният газов коридор ще може да разчита само на газ от Азербайджан и по-точно голямото морско находище Shah Deniz. Добивът от него започва в края на 2006 г., а от 2007 Азербайджан спира да внася газ от Русия и се превръща в износител. Експортът се осъществява по Южнокавказкия газопровод, който свързва Sangachal Terminal в Азербайджан с Ерзурум в Турция, преминавайки през Грузия. Предвидено е годишната продукция от първия етап от разработката на Шах Дениз да се разпределя по следния начин: 6,6 млрд. куб. м за износ в Турция, 0,8 млрд. за Грузия и 1,5 млрд. остават за вътрешно потребление в Азербайджан. Турция обаче така и не успява да усвои целия договорен обем поради проблеми със своята преносна мрежа, свързани най-вече с недостига на компресорни станции. От юли 2007 до октомври 2014 г. турската държавна компания BOTAS получава общо 30 млрд. куб. м газ от Шах Дениз, което прави средно по 4,2 млрд. куб. м на година

Азербайджан има и споразумение за доставка на неголеми количества газ за Гърция по Южнокавказкия газопровод и след това по турската преносна система и интерконектора Турция-Гърция. По този маршрут Гърция получава незначителни количества азербайджански газ през 2008 г. и 2009 г. Фактически това е първият и единствен засега износ на газ от Азербайджан в Европа.

Азербайджан има и споразумение за доставка на неголеми количества газ за Гърция

по Южнокавказкия газопровод и след това по турската преносна система и интерконектора Турция-Гърция. По този маршрут Гърция получава 0,44 млрд. куб. м азербайджански газ през 2008 г. и 0,75 млрд. през 2009 г. Фактически това е първият и единствен засега износ на газ от Азербайджан в Европа. През 2010 г. обаче този експорт е прекратен заради възникнал ценови спор и невъзможността на изпадналата във финансова криза гръцка държава да покрие старите си задължения.

До 1 юни 2015 г. общият добив от находището Шах Дениз възлиза на 62 млрд. куб. м като от тях 62,3% за отишли за износ, а 37,7% - за вътрешно потребление. Рязко нарастване на азербайджанския газов експорт обаче се очаква след като започне експлоатацията на втория етап от разработката на Шах Дениз, който ще добави още 17 млрд. куб. м годишно към общото производство от това находище. Сегашното вътрешно потребление на Азербайджан е около 10 млрд. куб. м и едва ли ще се увеличи значително, защото степента на газификация в страната е висока. .

В периода 2010-2014 г. азербайджанската държавна компания SOCAR изнасяше газ за Русия, но в незначителни количества. Сега този износ е прекратен, защото руската страна има достатъчно голямо собствено производство и договорът от 2009 г. бе по-скоро геополитически жест към Баку, отколкото реална икономическа необходимост за „Газпром”

След средата на 2011 г. Азербайджан пое в свои ръце инициативата по темата за преноса на каспийския газ към Европа. Баку и Анкара подписаха споразумение за транспортирането на азербайджанския газ през турска територия, а след това се договориха за построяването на Trans-Anatolian газопровод (TANAP), който да изведе суровината от източната до западната граница на Турция.

ТАНАП на практика обезсмисли азиатското трасе от газопровода „Набуко” и той бързо мутира в Nabucco-West, ампутирайки турския участък от планирания маршрут. Слабото място на този проект обаче си остана неговата акционерна структура, в която нямаше нито една компания, участваща в добива на газ в Каспийския регион.

Накрая в битката за газа от Шах Дениз останаха „Набуко-запад” и Trans-Adriatic pipeline (TAP), който има маршрут Гърция-Албания-Адриатическо море-Италия. Основно предимство на този проект бе фактът, че негов водещ акционер към 2012-2013 г. е норвежката компания Statoil, която същевременно имаше голям дял в добива от находището Шах Дениз.

В края на юни 2013 г. консорциумът „Шах Дениз” обяви дългоочакваното решение – след като мине по ТАНАП, азербайджанският газ ще бъде транспортиран до европейските потребители по Трансадриатическия газопровод. Същевременно акционерите в Шах Дениз получиха право да придобият половината от дяловете в ТАП.

Това бе краят на „Набуко-запад”. Компанията, която трябваше да го строи, вече е в процес на ликвидация. ТАП спечели битката за суровината от Шах Дениз, защото бе по-скромнен проект (планиран начален капацитет от 10 млрд. куб. м годишно), с по-добра финансово-икономическа обосновка и бе предпочитан от главните частни акционери в азербайджанското находище – ВР и особено „Статойл”. Не е без значение и фактът, че през 2012 г. цената на газа в Gas Hub Baumgarten (крайна точка на „Набуко-запад”) беше с около 9-10% по-ниска от тази на италианския хъб PSV, където трябва да завърши ТАП.

- **Геометрията на Южния газов коридор**

Така в средата на 2013 г. геометрията на Южния газов коридор вече бе очертана. Той включва двата тръбопровода ТАНАП и ТАП, следващи маршрута Турция-Гърция-Албания-Италия, с едно разклонение на север към България. Суровината ще постъпва от втория етап от разработката на находището Шах Дениз, който ще осигури 16-17 млрд. куб. м годишно като 6 млрд. от тях ще останат в Турция, а останалите 10-11 млрд. влизат в ТАП. Очаква се азербайджанският газ да потече в ТАНАП към 2018 г., а в ТАП – през 2020 г. Наскоро стана известно, че италианският участък на ТАП ще бъде завършен не по-рано от края на 2020 г., което значи, че газът от Шах Дениз ще може да преминава през Апенините чак през

2021 г.

През 2013-2014 г. настъпиха сериозни промени в акционерната структура на проектите ТАНАП и ТАП, както и в тази на самия добивен проект Шах Дениз и на South Caucasus Pipeline. Към края на 2015 г. дялове в цялата верига от добива в Каспийско море до европейския пазар имат две компании - SOCAR и британския петролен гигант BP (бившата Бритиш петролиум).

Таблица 2. Разпределение на акционерното участие в газодобивния проект „Шах Дениз” и в газопроводите Южнокавказки (ЮКГ), ТАНАП и ТАП към юни 2015 г.

	Шах Дениз	Южнокавказки газопровод	ТАНАП	ТАП
SOCAR	16,7%	16,7%	58%	20%
BP	28,8%	28,8%	12%	20%
LUKoil	10%	10%	-	-
Petronas	15,5%	15,5%	-	-
TPAO (Турц.)	19%	19%	-	-
BOTAS (Турц.)	-	-	30%	-
NICO (Иран)	10%	10%	-	-
Statoil	-	-	-	20%
Fluxys	-	-	-	19%
Enagas	-	-	-	16%
Ахро(Швейц.)	-	-	-	5%

Поради стратегия, обозначена като „оптимизиране на портфолиото”, норвежката „Статойл” напусна проекта Шах Дениз и е възможно да продаде дяловете си в Трансадриатическия газопровод. По-голяма част от дяловете на „Статойл” в Шах Дениз бяха изкупени от малайзийската държавна компания Petronas. Азербайджан запазва мажоритарния си дял в ТАНАП, където негови партньори са турската Боташ и ВР. Сред новите акционери в ТАП са две компании със силни позиции на европейския газов пазар – белгийската Fluxys и испанската Enagas.

От есента на 2013 г. са ясни и купувачите на газа, който ще минава по ТАП. Консорциумът „Шах Дениз” подписа 25-годишни предварителни договори за продажба на суровината с няколко европейски компании. Предвижда се на Балканите да остават по 2 млрд. куб. м годишно (по 1 млрд. за гръцката DEPA и за българската „Булгаргаз”), а останалите 8 млрд. куб. м да достигнат до Италия и от там да се разпределят в различни европейски държави. Прави впечатление, че най-много газ от Шах Дениз-2 ще закупува френската GDF SUEZ – 2,6 млрд. куб. м на година, следвана от германската E.ON. – с 1,6 млрд. Останалото количество е предназначено за испански, италиански, швейцарски и британски компании.

И двата проекта, които ще доведат газа от Шах Дениз до Европа – ТАНАП и ТАП, предвиждат увеличаване на своя първоначален капацитет, разчитайки на бъдещо нарастване на добива в Азербайджан. Действително, в шелфа на каспийската република има и други перспективни находища със среден размер. Но в Каспийско море има остър недостиг на сонди за дълбоководни сондажи и това забавя проучването и разработването на находищата. Освен това финансовите затруднения, свързани с поевтиняващия нефт, ограничават инвестиционните възможности на СОКАР. Затова е малко вероятно в следващите десетина години до Европа да бъдат доставяни повече от първоначално планираните 10-11 млрд. куб. м годишно азербайджански газ.

Малки са шансовете в обозримо бъдеще в Южния газов коридор да влезе газ от Ирак, Иран или Туркменистан. В иракски Кюрдистан има сериозни газови находища и планове за износ към Турция, но предвид проблема със сигурността, този износ едва ли ще започне скоро. Постигнатото през юли 2015 г. споразумение за ядрената програма на Иран отново постави тази страна в списъка с потенциалните доставчици на газ за Европа. Но поетапното вдигане на санкциите все още не е започнало. Иран има огромен енергиен потенциал, но нефтено-газовият сектор се нуждае от гигантски инвестиции, които едва ли ще дойдат бързо. Засега страната няма свободни количества газ за износ, освен това Европа вероятно няма да бъде приоритетно направление за експорта от главното иранско находище South Pars. По-вероятно е след няколко години Иран да започне износ към по-близките и много перспективни пазари на Пакистан, Индия и Ирак. Следвайки успешния пример на своя съсед Катар, Иран може да заложи на строежа на терминали за експорт на втечен газ.

Пълен провал търпят засега усилията на Европейския съюз да ускори строежа на Транскаспийски газопровод, който да отвори пътя на туркменистанския газ към Европа. През септември 2012 г. Европейската комисия за пръв път в своята история получи мандат да води преговори за сключване на договор с Туркменистан и Азербайджан от името на ЕС. Засега обаче няма никакви изгледи договорът за Транскаспийския газопровод да бъде сключен в обозримо бъдеще. Тук непреодолима пречка се явява руската съпротива срещу този газопровод и нежеланието на Туркменистан да поеме по-сериозни финансови и геополитически ангажименти по този проект. През октомври 2015 г. Русия атакува позиции на ислямистите в Сирия с крилати ракети, изстрелвани от кораби, базирани в южната част на Каспийско море. Тази респектираща демонстрация на сила целеше да утвърди позициите на Москва като незаобиколим военен фактор не само в Близкия Изток, но и в Каспийския регион. При това положение е малко вероятно да се намерят компании, желаещи да инвестират милиарди долари в проект, срещу който Русия се съпротивлява.

Предвид така описаната ситуация, ще се ангажирам с прогноза, че поне в следващите десетина години в Южния газов коридор няма да постъпва газ от Ирак, Иран или Туркменистан.

- **Балканските проекции на азербайджанските газови амбиции**

Достигайки Европа, азербайджанският газ ще отнеме част от пазарния дял на Газпром. Но става въпрос за малка част. Ако не броим Турция, балканските държави са незначителен пазар за Русия, така че тя няма да загуби много от евентуалната конкуренция с Азербайджан. Още повече, че заявената стратегия на СОКАР е да развива газопреносна инфраструктура в малки държави като Албания и Черна гора, където до сега газов пазар не е съществувал. Азербайджан разчита в дългосрочен план да доставя газ и за бившите югославски републики Босна и Херцеговина и Хърватия чрез построяването на Йонийския Адриатически газопровод, който трябва да бъде разклонение на ТАР.

Важно е да се отбележи, че в последните 4-5 години газовото потребление в страните от ЕС намалява постоянно и през 2014 г. е с 22% по-ниско отколкото през рекордната 2010 г. Консумацията на газ нараства единствено в Турция и е логично да се предположи, че ако има сблъсък между руския и азербайджанския газ, той ще бъде за турския пазар.

Има три основни групи причини, поради които се строят нови големи международни газопроводи: икономически, геополитически и корупционни. В случая с износа на азербайджанския газ доминират икономическите мотиви, защото акционери в Шах Дениз са няколко големи публични компании, чиито акционери се интересуват преди всичко от финансовия резултат. Азербайджан няма мащаба и силата на Русия, за да се опитва чрез газовата търговия да прокара геополитически цели. Друг е въпросът, че по геополитически причини Европейската комисия облекчи регулаторната рамка за Трансадриатическия газопровод, който получи изключение (exemption) от ограниченията на Третия енергиен пакет за 25 години. Същевременно Брюксел оказва и индиректна подкрепа за азербайджанския газ като блокира руския проект Южен поток.

От друга страна обаче Европейската комисия от доста време блокира сделката за придобиването на 66% от държавната гръцка газопразпределителна компания DESFA от страна на азербайджанската SOCAR. Съображенията на Брюксел са, че Азербайджан не бива да контролира газоразпределителната мрежа на Гърция и същевременно да бъде доставчик на газ за балканската страна. DESFA е собственик на единствения терминал за втечен газ в Гърция. В крайна сметка решението вероятно ще бъде намерено в съгласието на СОКАР да продаде 17% от акциите на DESFA и така делът на азербайджанците да падне до 50%. Най-сериозният кандидат за придобиването на тези 17% от DESFA е италианската компания Snam.

- **Заклучение. Европейската комисия като фактор в геоенергетиката.**

В заключение може да се изтъкне, че Европейската комисия е новият силен играч на геоенергийния терен в Югоизточна Европа. Брюксел насърчава диверсификацията на доставките чрез азербайджанския газ като в същото време блокира мащабните планове на Газпром да заобиколи Украйна от юг с нови тръбопроводи, преминаващи през Балканите. Моята прогноза е, че опитите да се построи продължение на Турски поток на територията на ЕС или на Западните Балкани ще бъдат неуспешни поради съпротивата на Брюксел. Важно е да се отбележи, че всички държави от Западните Балкани са членки на базираната във Виена Energy Community и са се задължили до 2017 г. да въведат правилата на Третия енергиен пакет на ЕС. Другият фактор, който ще затрудни реализацията на големите газопроводни проекти, е чисто икономически – трайното спадане на цените на нефта и газа, както и намаляващото газово потребление в ЕС.

Като доставчик на газ за ЕС Азербайджан има две основни предимства. Първо, газът от Шах Дениз може да намали зависимостта от „Газпром“ за най-слабото звено в системата на европейската енергийна сигурност – балканските държави. Второ, азербайджанският газ все пак не е толкова много и неговия дял в потреблението на ЕС никога няма да достигне двуцифрен процент. Поради това няма риск да възникне нова сериозна зависимост, подобна на тази от „Газпром“.

Къде е мястото на България в картината на бъдещите газови доставки от

Каспийския регион? България може да се нареди сред печелившите от Южния газов коридор, ако бъде построен планираният интерконектор с Гърция и от 2020 г. договорените 1 млрд. куб м. азербайджански газ започнат да постъпват на българския пазар. Същевременно поне в следващите десетина години до България няма да достигат допълнителни количества каспийски газ, които да подплатят с нещо реално амбицията на премиера Бойко Борисов да превърне страната в газов хъб. Въобще идеята за газов хъб в България е абсолютно нереалистична, защото София няма нито газ нито пари за инвестиции. Тя обаче ще бъде поддържана на вербално ниво докато Борисов е премиер на страната.

* Българско геополитическо дружество